

KRITIKA NEKIH ELEMENATA NEOKEJNZIJSKOG MODELA MEĐUNARODNE TRGOVINSKE POLITIKE

Zarko MRKUSIĆ*)

Klasična doktrina slobodne trgovine postavila je princip da će za zemlju biti korisno ako ukine trgovinske barijere čak i prema protekcionističkom svetu (unilateralna akcija). Slično, neokejnzijanska doktrina postavlja princip da je za zemlju korisno ako vodi politiku pune zaposlenosti čak i u svetu u kome vlada nezaposlenost i depresija. Ova unilateralna ekspanzija u svetu depresije i nezaposlenosti dovešće neizbežno do deficita platnog bilansa, jer će porasti uvoz jeftine strane robe kojoj je cena u inostranstvu zbog depresije pala, a s druge strane, pašće izvoz jer se tražnja u inostranstvu zbog depresije smanjila. Međutim, dok su likvidne rezerve adekvatne nema razloga za zabrinutost. Ako su neadekvatne ili su iscrpljene, treba pribеći prilagođavanju deviznog kursa (depresijaciji valute). Alternativno rešenje predstavljaju uvozna ograničenja, ne u cilju redukcije uvoza nego u cilju sprečavanja njegovog porasta. Ovo će sprečiti da se ekspanzija »prelije« napolje, ali neće oštetiti spoljni svet. To je defanzivna mera upravljena na održavanje ravnoteže platnog bilansa i treba je oštro razlikovati od agresivne i nesusedske politike koja teži stvaranju ili proširenju viška u platnom bilansu.

Prema tome, bilans plaćanja je test da li je izmena deviznog kursa ili uvođenje uvoznih ograničenja defanzivna ili ofanzivna mera. Nijedna mera nije u svim uslovima dobra kao što nije u svim uslovima ni loša. Sve zavisi od uslova mesta i vremena. Devalvacija ili uvozna ograničenja su opravdana u slučaju unilateralno ekspanzivne privrede koja želi da zatvori deficit ili održi ravnotežu svog platnog bilansa, a nisu opravdana kada im je cilj stvaranje ili proširenje viška u platnom bilansu.

Višak ili deficit u platnom bilansu odražava spoljne efekte ekonomskih fluktuacija i ekonomskih politika raznih zemalja. Zemlja u kojoj se javila depresija automatski će doživeti višak u platnom bilansu. U takvim uslovima devalvacija ili uvozna ograničenja predstavljala bi upravo suprotno od onog što treba preduzeti. Uvoz opada već kao rezultat depresije, a time dolazi i do viška u platnom bilansu. Takva zemlja

treba da preduzima mere u cilju postizavanja unutrašnje ravnoteže, mere koje će dovesti do ekspanzije. Te mere će uspostaviti i ravnotežu u platnom bilansu.

To znači da je devalvacija (ili uvozna ograničenja) sračunata kao odgovarajuća mera za zemlju koja usled ekspanzije u svetu depresije ili usled više stope ekspanzije od prosečne svetske stope doživi da njen uvoz raste po višoj stopi od porasta njenog izvoza. Takva zemlja usled više stope ekspanzije obično pati od izvesnih inflacionističkih pritisaka, što je naročito slučaj sa zemljama u ubrzanom razvoju u kojima stopa akumulacije nije u stanju da zadovolji porasle potrebe razvoja (deficitno trošenje). Devalvacija, međutim, može da znači »sipanje ulja na vatru« unutrašnje inflacije, jer će u daljnjoj fazi usled povećanja izvoza i smanjenja uvoza dovesti do porasta tražnje u zemlji pa stoga i do porasta domaćih cena u uslovima kad i inače postoji takva tendencija. Zato su uvozna ograničenja za ovakve zemlje podesniji lek.

Sa čisto monetarnog aspekta deficit platnog bilansa deluje deflatorno utoliko što deficit — u odsustvu drugih oblika njegovog finansiranja — izaziva odliv međunarodnog novca, dakle monetarnih rezervi, a taj odliv je praćen većim prilivom robe iz uvoza. Popravljaju se, dakle, robno-novčani odnosi time što se povećavaju robni fondovi a smanjuju novčani. Međutim, ovo rezonovanje — koje je apsolutno tačno za period zlatnog važenja kada su rezerve imale dvojaku funkciju tj. da služe i kao rezerve za međunarodna plaćanja i kao platforma za domaću emisiju (obavezno pokriće) — nije prihvatljivo do kraja za savremenu privredu. Monetarne rezerve danas uglavnom služe kao rezerve međunarodnog novca. Ranije se monetarna masa u slučaju deficita morala smanjivati u skladu sa odlivom rezervi. Danas to nije više slučaj. Zato, ako se savetuje u slučaju deficita devalvacija, koja znači smanjenje spoljne vrednosti novca radi njenog usaglašavanja sa smanjenom unutrašnjom vrednošću, to pretpostavlja da je monetarna masa ostala neizmenjena ali usled gubitka rezervi unutrašnja vrednost novca je smanjena pa treba adekvatno smanjiti i njegovu spoljnu vrednost. Rezonovanje je, dakle, čisto monetarno. U stvari, posmatrano sa gledišta moderne privrede, nije moralo usled deficita nastupiti obezvređenje domaćе valute koje bi trebalo sankcionisati devalvacijom, naravno ako sve u kući dobro funkcioniše.

Zato, izgleda tačno kada se kaže da se devalvacija može prihvatiti samo kao ex post priznanje da su domaći troškovi i cene otišli iznad linje u inostranstvu. Upotrebljavati je u cilju poboljšanja platnog bilansa može predstavljati opasan eksperiment. U slučaju inače postojećih inflacionističkih pritisaka ona je ne samo opasan nego sigurno štetan eksperiment, a pravi lek predstavljaju mere suzbijanja unutrašnje inflacije koje će možda biti dovoljne i za uspostavljanje spoljne ravnoteže.

Prema tome, devalvacija bi predstavljala u stvari »izvoz deflacije«, što je logična konzekvenca monetarnog rezonovanja prema kojemu deficit deluje deflatorno na domaću privredu i sada treba taj deflatorni element eksportirati. Isto tako, suficit platnog bilansa deluje inflatorni, jer prema istom rezonovanju znači smanjenje robnih fondova uz povećanje novčanih. Zato ga treba lečiti revalvacijom, koja znači »izvoz infla-

*) Autor je profesor međunarodne ekonomije na Jugoslovenskom institutu za ekonomska istraživanja. Članak predstavlja deo jednog šireg zahvata u oblasti teorije međunarodnih ekonomskih odnosa.

cije«. Na stranu to što metod prilagođavanja deviznog kursa pretpostavlja — da bi uspešno poslužio kao ekvilibrator — i određeni stepen elastičnosti tražnje u spoljnoj trgovini prema cenama.

Kvalifikacija uvoznih ograničenja

Kada se jedna zemlja koja vodi politiku unutrašnje i spoljne ravnoteže na nivou pune zaposlenosti susretne sa depresijom na svojim spoljnim tržištima, njen izvoz će biti pogodan i spoljnotrgovinski multiplikator će delovati u suprotnom smislu na nacionalni dohodak. Depresija tendira da se kroz spoljnu trgovinu uvuče, importira u zemlju. Održavanje unutrašnje ravnoteže zahteva u takvom slučaju mere koje će neutralisati izostanak inostrane potrošnje, dakle mere koje će povećati unutrašnju potrošnju. Prema tome, upravo suprotno od klasične medicine zlatnog važenja. Međutim, te mere će težiti suzbijanju uvoza depresije. Deficit u platnom bilansu, do kojeg dolazi usled depresije u inostranstvu, dakle transmisijom cikličkih kretanja iz jedne zemlje u drugu kroz spoljnu trgovinu, neće time još biti uklonjen. Za to je potreban zahvat u rezerve. Ako rezerve nisu dovoljne ili su iscrpljene, izlaz je u prilagođavanju kursa ili u uvoznim ograničenjima, ali ako je prilagođavanje kursa (devalvacija) spor lek, onda je jedini izlaz u uvoznim ograničenjima. Devalvacija se, dakle, ukazuje kao mera protiv uvoza deflacije, kao što se i revaloracija, suprotno, ukazuje kao mera protiv uvoza inflacije. Ili, što je s tim u vezi, devalvacija se ukazuje kao mera protiv deficita platnog bilansa, kao što se i revaloracija ukazuje kao mera protiv suvišnog suficita platnog bilansa. Ako je deficit platnog bilansa izazvan inflacijom u zemlji, što je naročito slučaj sa zemljama u razvoju, devalvacija nije pravi lek. Ona će pre pojačati inače postojeće inflacionističke pritiske ne samo kroz povećanu tražnju izvoza nego naročito kroz poskupljenje uvozne robe i prema tome povećanje domaćih proizvodnih troškova, naročito ako zemlja u većoj meri zavisi od uvoza. Zato devalvacija nije mera za izvoz inflacije, nego isključivo mera protiv uvoza depresije odnosno protiv uvoza deflacije, ili — pošto se depresija odnosno deflacija već počela uvlačiti kroz opadanje izvoza i povećanje uvoza — devalvacija se ukazuje kao mera za izvoz deflacije. Devalvacija može, u slučaju inflacije u zemlji i deficita platnog bilansa koji odatle proistekne, predstavljati samo ex post korekturu u kombinaciji sa uvoznim ograničenjima. Analogno, revaloracija se ukazuje kao mera za izvoz inflacije koja se kroz spoljnu trgovinu (aktivan platni bilans) počela uvlačiti u zemlju. Samo u ovom smislu može se govoriti o devalvaciji kao izvozu deflacije i revaloraciji kao izvozu inflacije.

Iz ovoga ujedno proizilazi, da će spoljnu neravnotežu trebati lečiti uvoznim ograničenjima ako je ona proizišla iz domaće inflacije, ali isto tako da će fiksni kurs trebati ex post prilagoditi devalvacijom, kao i da će unutrašnje inflacionističke pritiske trebati u isto vreme atakirati odgovarajućim merama na planu unutrašnje (domaće) politike (budžetske, investicione, kreditne itd.). Bez ovog poslednjeg, unutrašnji inflacionistički pritisci će ostati i oni će dalje radati deficit.

Naravno, i deflacija je teoretski moguće rešenje, ali je ona destruktivna za unutrašnju ravnotežu i stoga se ne može prihvatiti u modernoj privredi. Mere na unutrašnjem planu, upravljene na suzbijanje domaćih inflacionističkih pritisaka, moći će uspostaviti poremećenu ravnotežu platnog bilansa, ali ne treba isključiti ni paralelnu primenu uvoznih ograničenja.

Obrnut slučaj nastaje kada na spoljnim tržištima zavlada inflacionistički boom. U tom slučaju se on kroz spoljnu trgovinu prenosi na taj način što će porasti izvoz a smanjiti se uvoz zbog viših cena u inostranstvu. Nastaće suficit u platnom bilansu i pravi lek će biti u revaloraciji (mera protiv uvoza inflacije) ili u smanjenju uvoznih barijera, ako rezerve postanu suviše visoke.

Ovo iziskuje međunarodnu koordinaciju domaćih politika zaposlenosti. Dok je u periodu zlatnog važenja spoljna stabilnost bila postizana kroz sinhronizaciju cikličkih fluktuacija, ona se danas postiže kroz koordinaciju nacionalnih ekonomskih politika u cilju održavanja zaposlenosti i proizvodnje na nivou koji je maksimalno moguć bez opšteg porasta cena. Dok je u klasičnom modelu unutrašnja ravnoteža žrtvovana spoljnoj, u novom je spoljna ravnoteža žrtvovana unutrašnjoj (primat unutrašnje ravnoteže).

Održavanje visokog i stabilnog nivoa zaposlenosti u vodećim zemljama je osnovni preduslov za glatko funkcionisanje međunarodnog monetarnog sistema i međunarodne trgovine. Ovo je sračunato na kombinovanje prednosti međunarodne trgovine sa prednostima pune zaposlenosti. Stanje bilansa plaćanja ne može prisiliti zemlju na stanje deflacije ili inflacije. Deflacija ili inflacija mogu nastati iz unutrašnjih razloga i iz njih može rezultirati suficit odnosno deficit platnog bilansa, ali ne i obratno.

Iz ovoga proizilazi da uvozna ograničenja nisu uvek alternativno rešenje, što u stvari predstavlja u neku ruku tradicionalno gledašte zapadnih ekonomista, nego se u određenim uslovima javljaju kao jedino moguće rešenje. Depresijacija je u stvari analogna koncesijama u oblasti cena. Da li su te koncesije potrebne, treba da pokaže analiza tržišta. U protivnom devalvacija znači nepotrebno pogoršanje odnosa razmene. Zato se oba metoda — prilagođavanje deviznog kursa i uvozna ograničenja — javljaju često zajedno, kod čega devalvacija radije treba da predstavlja ex post prilagođavanje deviznog kursa a uvozna ograničenja predstavljaju često korisnu kombinaciju, potvrđenu u praksi (pa i jugoslovenskoj!).

Neokejnzijanska koncepcija naglašava da odgovornost za visoki i stabilni nivo zaposlenosti leži primarno u unutrašnjoj privrednoj politici. Stoga treba i model neokejnzijanske trgovinske i devizne politike posmatrati ne gubeći iz vida ovaj momenat.

Slobodna trgovina sama po sebi ne može osigurati punu zaposlenost. Ograničenje međunarodne trgovine, iako može da numerički poveća zaposlenost, ne može doneti stvarni prosperitet. Ovo iz razloga što ograničenje međunarodne trgovine smanjuje nivo ekonomske efikasnosti. Zato odgovornost za pravu punu zaposlenost leži na unutrašnjoj ekonomskoj politici.

Međutim, ipak se priznaje da uvozna ograničenja mogu postati neizbežna ako su rezerve neadekvatne da uspostave ravnotežu, a prilagođavanje deviznog kursa bi predstavljalo spor lek. Ovde je i priznanje da uvozna ograničenja u ovakvim uslovima nisu alternativno već jedino moguće rešenje. To je naročito slučaj kada na jednom izvoznom tržištu odnosne zemlje izbije depresija. Ona će se reflektovati u smanjenju izvoza, jer depresija na izvoznom tržištu ima za posledicu smanjenje tražnje za izvozom odnosne zemlje i povećanje ponude po nižim cenama. Jaz se može popuniti uvoznim ograničenjima, no čim dođe do oživljenja odnosnog izvoznog tržišta, pojaviće se suficit i pravi put za njegovo eliminisanje predstavlja uklanjanje uvoznih ograničenja, dakle onoga s čim se započelo, a ne nipošto revalorizacija niti davanje zajma.

Harmoniziranje unutrašnje i spoljne ravnoteže je osnovni preduslov modela jedne prave međunarodne trgovinske politike. Unutrašnja ravnoteža je maksimalni nivo nacionalnog dohotka i zaposlenosti koji se može stalno održavati bez inflacionog porasta cena i nadnica, dok je spoljna ravnoteža prosto ravnoteža platnog bilansa koja se održava bez stalnog oticanja monetarnih rezervi i ekvilibrirajućeg kratkoročnog kapitala kao i bez uvoznih ograničenja. Odgovornost za održavanje unutrašnje ravnoteže leži primarno na domaćoj politici. Spoljna ravnoteža treba da proizlazi iz unutrašnje ravnoteže. Ciklička kretanja spolja prenose se na zemlju kroz spoljnu trgovinu putem deviznog kursa. Ako je ovaj kurs stalno fluktuirajući, on će stalno održavati spoljnu ravnotežu, ali ne i unutrašnju. Stoga kurs treba da bude fiksni, ali u smislu prilagodljivog, a ne kruto ovičenog kursa. Suzbijanje cikličkih fluktuacija prelazi na unutrašnje mere ekspanziranja domaće potrošnje u periodu depresije napolju, odnosno kontrole domaće potražnje u periodu inflacionističkog booma u inostranstvu. Fiksni kurs treba da bude prilagođen ili treba da se uvedu odnosno eliminišu uvozna ograničenja radi ponovnog harmoniziranja spoljne i unutrašnje ravnoteže.

Klauzula »retke valute« u Sporazumu o Međunarodnom monetarnom fondu odražava ovu koncepciju. Ona je u stvari odbrana od depresije spolja. Ako je u jednoj zemlji izbila depresija, to se reflektuje u smanjenju izvoza drugih zemalja u tu zemlju kao i u povećanju uvoza drugih zemalja iz te zemlje. Valuta te zemlje postaje retka i ostale zemlje mogu uvesti ograničenja diskriminatornog karaktera na uvoz iz te zemlje. Zaštita platnog bilansa uključuje zaštitu domaće zaposlenosti.

Zaštita platnog bilansa involvira zaštitu domaće zaposlenosti i u slučaju kada uvoz raste kao rezultat domaće ekspanzije iznad nivoa unutrašnje ravnoteže. I u ovom slučaju ovaj model dozvoljava primenu uvoznih ograničenja. U oba slučaja trgovinska politika se javlja u »monetarnoj« funkciji i ona je podvrgnuta sledećim pravilima:

a) Uvozna ograničenja treba postepeno eliminisati čim počne da se pokazuje višak u platnom bilansu.

b) Ako se uvozna ograničenja ukazuju kao više ili manje stalna potreba za uravnotežavanjem, ona u principu treba da se zamene prilagođavanjem kursa.

c) Radi održavanja spoljne ravnoteže trgovinska politika treba radije da poprimi oblik smanjenja barijera u zemljama sa suficitom nego povećanja barijera od strane zemalja sa deficitom.

Model daje prednost prilagođavanju kursa pred uvoznim ograničenjima, posmatrano principijelno, iako u izvesnim slučajevima priznaje preimućstva uvoznih ograničenja. On uviđa da je teškoća u tome što metod prilagođavanja kursa nije uvek dovoljno efikasan na kratku stazu.

Ovo dovodi do zaključka da uvozna ograničenja treba posmatrati kao lek na kratku stazu i to sasvim izuzetno: kada dođe do sloma sistema međunarodne likvidnosti i kad je potreban predah za uspostavljanje dugoročne ravnoteže kroz prilagođavanje deviznog kursa.

Deficit jedne zemlje ujedno je suficit druge. Stoga je akcija potrebna s jedne i druge strane. Sa strane deficitarnih zemalja težište treba da bude u realističnom deviznom kursu i suzbijanju unutrašnjih inflacionističkih pritisaka. Sa strane suficitarnih zemalja težište treba da je u većem otvaranju tržišta za proizvode deficitarnih zemalja, putem snižavanja carinskih i drugih barijera. Ako je industriji potrebna zaštita, ona treba da se radije pruži kroz subvencije.

Ovo traži da se posvećuje posebna pažnja problemu odnosa investicija tj. privrednog razvoja i platnog bilansa. Polazi se od toga da bilans jedne zemlje tj. izvoz minus uvoz (B tj. $X - M$) nužno odražava razliku između agregatnog dohotka i agregatne potrošnje ($Y - A$), dakle:

$$X - M = Y - A$$

Prema tome, deficit platnog bilansa znači da postoji višak agregatne potrošnje iznad agregatnog dohotka, a suficit platnog bilansa znači da postoji višak agregatnog dohotka iznad agregatne potrošnje. Kako je moguće da agregatna potrošnja premašuje agregatni dohodak? To je moguće toliko koliko postoje rezerve ili ostala sredstva za finansiranje deficita platnog bilansa (spoljnog deficita). Stoga u zatvorenoj privredi tj. privredi koja ne održava spoljnu trgovinu agregatna potrošnja mora uvek biti jednaka agregatnom dohotku. Samo u otvorenoj privredi tj. privredi koja održava spoljnu trgovinu agregatna potrošnja i agregatni dohodak ne moraju nužno da budu jednaki.

Deficit platnog bilansa može se eliminisati prilagođavanjem deviznog kursa ili uvoznim ograničenjima. Međutim, prilagođavanje deviznog kursa ili uvozna ograničenja ne moraju uspostaviti i ravnotežu između agregatne potrošnje i agregatnog dohotka odnosno između apsorpcije dobara i usluga i njihove proizvodnje.

Posmatrajmo najpre uvozna ograničenja. Uvozna ograničenja atakiraju potrošnju inostranih dobara i usluga. Veštački smanjena potrošnja inostranih dobara i usluga može izazvati povećanu potrošnju domaćih dobara i usluga i zato će ostati manje za izvoz. Smanjio se uvoz ali će se smanjiti i izvoz. Ostaće neravnoteža platnog bilansa pa prema tome i neravnoteža potrošnje i dohotka. Neravnoteže može nestati samo ako su uvozna ograničenja popraćena ograničenjem ukupne potrošnje. No, domaći potrošači mogu — umesto da nezadovoljenu tražnju za stra-

nom robom usmere na domaću robu — uštedeti onaj deo dohotka koji su trošili na stranu robu. U tom slučaju će ravnoteža platnog bilansa biti uspostavljena jer je uspostavljena i ravnoteža između potrošnje i dohotka. Ovo je manje verovatno. Mnogo verovatnije je prvo, i stoga su preporučljiva i ograničenja unutrašnje potrošnje, ako se želi da uvozna ograničenja donesu željene efekte.

Naravno, moguće je da uvozna ograničenja izazovu porast domaće proizvodnje supstituta ranijih uvoznih proizvoda, što koriguje gornje zaključke. Ali kod stanja pune zaposlenosti povećanje proizvodnje supstituta oslabiće kapacitete za izvoz. Zaključak je da uvozna ograničenja sama po sebi (ako se ne kombinuju sa ograničenjem ukupne potrošnje) neće dovesti u ravnotežu agregatnu potrošnju sa agregatnim dohotkom.

Posmatrajmo sada prilagođavanje deviznog kursa kao metod eliminisanja deficita platnog bilansa. Tradicionalna shema efekta devalvacije na popravljavanje platnog bilansa svodi se na odnos tražnja-cene. Međutim, devalvacija ubiće i na odnos dohodak-potrošnja. Popravljavanje platnog bilansa neće rezultirati samo iz odnosa tražnja-cene, nego i odnosa dohodak-potrošnja. Efekat devalvacije na platni bilans kroz odnos tražnja-cene svodi se na to da će promene u tražnji koje izaziva devalvacija povećati izvoz odnosno smanjiti uvoz za veći procenat nego što iznosi procenat devalvacije, a to pretpostavlja da suma elastičnosti tražnje izvoza i uvoza prema cenama bude veća od 1. No, devalvacija ne izaziva samo promene u cenama i tražnji nego i promene u dohotku i potrošnji. U jednačini dohotka:

$$Y = A + B$$

gde Y predstavlja agregatni dohodak, A agregatnu potrošnju (ličnu, budžetsku i investicionu) a B bilans, sadržana je sledeća jednačina bilansa:

$$B = Y - A$$

Devalvacija izaziva promene u bilansu putem promene agregatnog dohotka ili promene agregatne potrošnje (»apsorpcija« dohotka) ili pak obojega, dakle

$$\Delta B = \Delta Y - \Delta A$$

Promene u bilansu (poboljšanje bilansa) će nastupiti samo ako promena dohotka, koju izaziva devalvacija, bude veća od promene apsorpcije koju takođe devalvacija izaziva.

Devalvacija izaziva porast dohotka samo ako u zemlji ne postoji stanje pune zaposlenosti proizvodnih resursa. U tom slučaju će se povećati proizvodnja za izvoz i proizvodnja supstituta uvoznih proizvoda, a u vezi s tim porasće dohoci u odnosnim industrijama. Povećani dohoci izazvaće multiplikativno dejstvo poznato kao dejstvo spoljnotrgovinskog multiplikatora. Međutim, ako celokupno povećanje dohotka bude apsorbovano (od strane lične, budžetske i investicione potrošnje) pozitivan efekat na platni bilans neće nastupiti. On će ostati nepromenjen. Prema tome, i kod devalvacije ukazuje se potrebnom kontrola nad potrošnjom.

Ako u zemlji postoji stanje pune zaposlenosti proizvodnih resursa, devalvacija neće povećati dohodak nego će izazvati samo redistribuciju dohotka njegovim pomeranjem u pravcu eksportnih industrija odnosno industrija koje proizvode supstitute uvoznih proizvoda. Ovde će se, dakle, platnobilansna situacija popraviti samo putem smanjenja apsorpcije dohotka. Prema tome, i ovde će biti nužno ograničavanje potrošnje, ako se želi da devalvacija dovede do pozitivnog efekta na platni bilans. Ovo ne znači deflaciju. To je samo neutralisanje inflatornog efekta devalvacije koji dolazi do izražaja kroz porast izvoza i smanjenje uvoza. Naime, porastom izvoza i smanjenjem uvoza stupa postepeno u dejstvo porast domaćih cena tj. usled povećane tražnje izvoza porasće i domaće cene izvoznim proizvodima kao što će usled povećane tražnje uvoznih supstituta porasti i njihove cene, a poskupljenjem uvoznih proizvoda poskupiće i domaći proizvodi koji se proizvode uz učešće uvezenih sredstava za proizvodnju.

S obzirom da je tradicionalni oblik deficitnog trošenja investiciona potrošnja, to je naročito potrebno selektivizirati ovaj vid apsorpcije. To znači da kroz kreditnu politiku treba usmeravati investicionu potrošnju, jer se deficitno investiranje sprovodi kroz kreditni sistem. Ovo usmeravanje se može vršiti bilo kroz uticanje na želju za investiranje, dakle putem kamatne stope, bilo kroz uticanje na raspoloživost sredstava, dakle putem direktne kontrole kredita.

Međutim, tretirajući problem sa aspekta privrednog razvoja, treba dati nešto više mesta uvoznim ograničenjima u modelu trgovinske i devizne politike, ne ustručavajući se da im se u izvesnom smislu dade prednost i postavi manje rezervi njihovoj efikasnosti. Može se reći da je u Nurkseovim redovima najviše pažnje posvećeno odnosu privrednog razvoja i uvoznih ograničenja, usled čega oni zaslužuju odgovarajuće priznanje.¹⁾

Modeli privrednog razvoja i trgovinska politika

Nurkse polazi od savremenog modela »balansiranog« rasta (»balanced« growth) kao ideje koja zauzima sve značajnije mesto u teoriji i politici privrednog razvoja i stavlja ga nasuprot klasičnom modelu »razvoja kroz trgovinu«, baziranog na klasičnoj građanskoj teoriji međunarodne trgovine sa postulatnom specijalizacije na osnovu statičkog shvaćanja komparativnih prednosti. Nurkse nastoji da dokaže da moderna koncepcija »balansiranog« rasta nije u suprotnosti sa specijalizacijom na međunarodnom planu i idejom komparativnih prednosti ako se ona shvata u dinamičkom smislu, i da pribegavanje uvoznom restriktionizmu ne znači definitivno odustajanje od takve specijalizacije, iako se trenutno može od nje udaljiti.

Trgovina je u uslovima XIX stoleća bila nesumnjivo generator privrednog rasta. U realnim pokazateljima ona je u periodu između 1850. i 1913. godine porasla za deset puta, ostvarujući dvaput višu stopu po-

¹⁾ Naročito u radovima: „Balanced and Unbalanced Growth“, „Patterns of Trade and Development“ i „Dynamic Aspects of Trade Theory“, objavljenim u njegovoj zbirci eseja pod naslovom „Equilibrium and Growth in the World Economy“, Harvard University Press, 1961.

rasta od svetske proizvodnje. No, pogoršavajući odnose razmene nerazvijenih zemalja, svetska trgovina danas ne prouzrokuje više porast tražnje primarnih proizvoda. Agrarni protekcionizam u razvijenim zemljama zatvara sve više domaće tržište od uvoza spolja, poskupljuje sekundarne proizvode i teret poskupljenja prebacuje na nerazvijene zemlje koje su već oštećene time što primarne proizvode moraju prodavati jeftinije. Proizvodnja sintetičkih materija dovodi takođe do slabljenja tražnje za uvozom prirodnih sirovina. Da li je u takvim uslovima uopšte ekonomski moguć model »rasta kroz trgovinu« ili model »nebalansiranog« rasta koji se svodi na insistiranje održavanja dosadašnje strukture izvoza nerazvijenih zemalja, dakle izvoza u znaku izrazite prevage primarnih proizvoda (»agrarni privesak«), čija tražnja u svetu slabi.

Insistiranje na ovome značilo bi naučnu prevaru na štetu nerazvijenih zemalja, kako to kaže Myrdal. Ostaje, dakle, drugi model tj. model »balansiranog« rasta koji se svodi na to da se dosadašnji »agrarni privesci« u jednom procesu diversificiranog rasta industrijalizuju kako bi postali pre svega jedan drugom dobre mušterije. »Balansirani« rast predstavlja, dakle, autonomni razvoj jednovremeno u više pravaca, tj. u pravcu jedne diversificirane proizvodnje. Ovo iziskuje jedan dobro koordinirani plan koji će voditi računa da izmenjena struktura i obim proizvodnje nađe potreban plasman na proširenom unutrašnjem tržištu, a isto tako i na tržištima drugih zemalja u razvoju pa i razvijenim zemljama.

Tako se dolazi do zaključka da je »balansirani« rast u stvari prijatelj a ne neprijatelj međunarodne specijalizacije, šta više to je najbolji prijatelj koji međunarodna trgovina može imati. Ispunjavanje praznine u domaćoj proizvodnji je najbolja osnova spoljnoj trgovini, jer ono znači porast produktivnosti i realne kupovne snage. Razvijene zemlje su upravo zato jedna drugoj najbolje mušterije (47,5% svetske trgovine).

»Balansirani« rast može izazvati i faktički izaziva prolazne platnobilansne teškoće. Međutim, te teškoće ne stvaraju privredni razvoj kao takav. Deficitno trošenje povezano sa inflacionističkim pritiskom stvara platnobilansne probleme. Doduše, nove industrije koje proizvode za domaće tržište mogu vršiti dodatni pritisak na uvoz sredstava za proizvodnju, a isto tako i dodatni dohoci mogu jednim delom vršiti pritisak na uvoz sredstava za potrošnju. Ali to je samo jedna strana problema. S druge strane, bolje snabdeveno domaće tržište iz domaćih izvora dovede veće nužno i do smanjenja uvoza.

Ovaj »balansirani« rast se svodi na: a) rast kroz izvoz manufakturnih potrošnih dobara i b) rast kroz proizvodnju za domaće tržište. To znači da zapravo postoje tri modela: a) rast kroz izvoz primarnih proizvoda (»nebalansirani« rast kroz trgovinu), b) rast kroz izvoz manufakturnih potrošnih dobara i c) rast kroz ekspanziju proizvodnje za domaće tržište. Ova dva poslednja modela predstavljaju u svojoj celini »balansirani« rast. Naravno, sva tri modela se mogu kombinovati, a posebno dva poslednja modela.

Raskorak između stope rasta spoljne tražnje i stope rasta domaće ponude (prva pada dok druga raste) razlog je da se prvi model ne može ekceptirati kao bazni model privrednog razvoja. Ostaju, dakle, posled-

nja dva. Ekspanziju proizvodnje za domaće tržište ne treba posmatrati kao supstitut za međunarodnu specijalizaciju, nego kao supstitut za tradicionalni mehanizam transmisije rasta kroz trgovinu. Kao što je osnovni kriterij za ekspanziju proizvodnje za domaće tržište elastičnost domaće tražnje prema dohotku, tako je osnovni kriterij za rast kroz izvoz manufakturnih potrošnih dobara elastičnost spoljne tražnje. Najsigurnija je ona zemlja koja doživi ekspanziju spoljne tražnje za proizvodima u kojima ona ima komparativne prednosti, iako se i one danas uzimaju u mnogo relativnijem smislu.

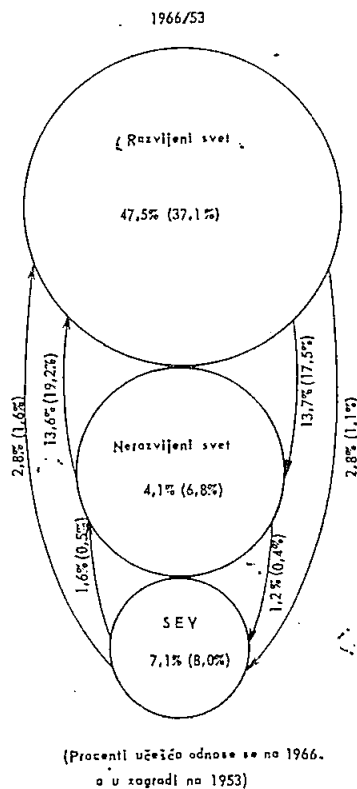
Ekspanzija proizvodnje za izvoz je diktirana često platnobilansnim razlozima. Ona — ako nije u skladu sa međunarodnom specijalizacijom — dovodi do pogoršanja odnosa razmene. Pogoršanje odnosa razmene će se na duži rok korigovati, jer će proizvodni faktori tendirati da se kreću prema odnosu izvoznih i uvoznih cena. Ako odnos izvoznih prema uvoznim cenama opada ili raste, proizvodni faktori će na duži rok tendirati da se kreću od eksportnih industrija ka industrijama koje rade za domaće tržište ili obratno. Tako će pogoršanje odnosa razmene biti na duži rok neutralisano, a da realokacija proizvodnih resursa neće poremetiti platni bilans. Na taj način će problem privrednog razvoja kao dugoročni problem biti rešavan najpre kroz rešavanje platnobilansnog problema, kao kratkoročnog problema, a zatim kroz rešavanje problema odnosa razmene, kao srednjeročnog problema. U rešavanju ove kompleksne problematike uvozna ograničenja mogu odigrati značajnu ulogu, posebno na kratku i srednju stazu kada treba rešavati platnobilansni problem i problem odnosa razmene.

Dakle, model rasta kroz izvoz manufakturnih potrošnih dobara nužno će se kombinovati sa modelom rasta kroz ekspanziju proizvodnje za domaće tržište u skladu sa odnosom izvoznih i uvoznih cena. Kada izvozne cene u poređenju sa uvoznim padaju, dolaziće postepeno do realokacije proizvodnih faktora u pravcu industrija koje proizvode za domaće tržište, tj. industrija koje svojom proizvodnjom nadomeštaju uvoz (supstituti uvoznih proizvoda). Prema tome, model je ipak jedinstven i on se kao model »balansiranog« rasta suprotstavlja modelu »rasta kroz trgovinu«. Uostalom u savremenoj proizvodnji odvajanje proizvodnje za izvoz od proizvodnje za domaće tržište praktički je neodrživo.

Na kraju izlaganja može se konstatovati da je ovaj savremeni model po nekim svojim koncepcijama blizu stvarnosti i da je klasični model u tim koncepcijama teoretski i praktički detroniziran. Međutim, ne treba nikada izgubiti iz vida činjenicu da neokejnzijski — iako po nekim svojim shvatanjima apsolutno prihvatljivi — zanemaruju društvenu sadržinu ekonomskog sistema. Oni, kako duhovito ocenjuje Sweezy, »izvlače ekonomski sistem iz njegova društvenog sadržaja i promatraju ga kao stroj, koji treba poslati u popravljionicu, gde će ga doterati država-inženjer.«²⁾ U takvim društveno-ekonomskim odnosima država može doista fungirati samo kao remontni inženjer ali ne i kao inženjer-konstruktor.

²⁾ Paul Sweezy: Teorija kapitalističkog razvitka, prevod, Zagreb 1959, str. 365.

Ipak, ono što je posebno zameriti ovom modelu to je olako prelazanje preko današnjeg tableau économique svetske trgovine, koji izgleda ovako (podaci o učešću u svetskom izvozu prema izveštaju GATT-a za 1967):³⁾

Iz ovog se vidi da

- učešće razvijenih zemalja u svetskom izvozu raste,
- učešće nerazvijenih zemalja opada,
- učešće zemalja SEV-a takođe opada,
- razmena između razvijenih i nerazvijenih zemalja opada,
- razmena između razvijenih zemalja i zemalja SEV-a raste;
- razmena između nerazvijenih zemalja i zemalja SEV-a takođe raste.

³⁾ GATT: International Trade, 1966, Geneva, 1967. str. 6.

Ovo je potvrda teze da je volumen trgovine sekundarnim proizvodima među zemljama utoliko veći ukoliko im je bliža veličina dohotka per capita. Obim uzajamne trgovine je utoliko veći ukoliko je struktura tražnje dvaju trgovinskih partnera sličnija, a kako je struktura tražnje slična kod sličnih dohodaka per capita, to će volumen uzajamne trgovine biti veći kod zemalja sa sličnim dohocima per capita.⁴⁾

To dalje znači da i u krugu nerazvijenih zemalja postoje velike rezerve za povećanje uzajamne razmene sekundarnim proizvodima i da te rezerve u prvom redu treba iskoristiti radi povećanja udela nerazvijenih zemalja u svetskoj trgovini. Kada se njihova uzajamna trgovina poveća onda će i taj krug biti sposobniji da uključi veću dinamiku rasta trgovine sa većim krugom razvijenih, ranija divergencija počće da prerasta u konvergenciju. Naravno, to ne znači da i u sadašnjoj fazi razvoja ne treba težiti povećanju razmene sa razvijenim zemljama, ali se kod toga mora imati u vidu i sadašnje stanje odnosa razmene koji su nepovoljni za nerazvijeni svet u trgovini sa razvijenim, dok su u krugu nerazvijenih svakako povoljniji.

Razvijajući razmenu unutar svog kruga na bazi uzajamno povoljnih odnosa razmene, nerazvijene zemlje će se bez prelivanja jednog dela svojih dohodaka u razvijene zemlje postepeno osposobljavati da budu ravnopravni partneri zemljama koje se danas nalaze u krugu razvijenih zemalja. Dva postojeća kruga će, šireći se, postepeno zalaziti jedan u drugi dok se konačno ne stope u jedan veliki zajednički krug. Stoga su preferencijali među nerazvijenim zemljama od velikog značaja u postizavanju ovog cilja.

Naravno, na razvijenim zemljama je i dalje velika odgovornost da otvaranjem svojih tržišta za nerazvijene zemlje, u prvom redu preko jednostranih preferencijala, stvaraju povoljnije uslove za razvoj trgovine sa nerazvijenim zemljama i za popravljavanje odnosa razmene ovih poslednjih, jer će to ubrzati proces konvergencije u interesu jednih i drugih.

Neokejnzijski model suviše ističe značaj koordinacije ekonomskih politika razvijenog i nerazvijenog sveta, što nije realno. Isto tako on stavlja suviše snažan akcent na monetarnim merama koje nisu za potcenjivanje, ali i njihovo precenjivanje nije realno. Nije jednostavna stvar presađivanje nacionalnih metoda na internacionalni teren, pogotovu ne u sadašnjim uslovima relativno oštrem klime u međunarodnim odnosima.

Treba imati u vidu da će razmena biti veća u krugu zemalja čiji su dohoci per capita sličniji, ali isto tako da će ta uzajamna razmena biti utoliko veća ukoliko su ti slični dohoci per capita viši. Zato je razvoj nerazvijenih od velikog značaja, ali isto tako i izvesna sinhronizacija u tom razvoju. Ovo potvrđuje u prvom redu naš treći krug koji predstavlja zemlje SEV-a. U ovom krugu, iako je u posmatranom periodu od 1953—1966. godine došlo takođe do izražaja relativno opadanje učešća ovog područja u svetskom izvozu, ipak je to opadanje daleko manje nego u drugom krugu nerazvijenih. Pored toga, ovo područje

⁴⁾ S. Linder: An Essay on Trade and Transformation, New York, 1961, str. 103 i sl.

je u posmatranom periodu zabeležilo relativno povećanje razmene i sa krugom razvijenih i sa krugom nerazvijenih zemalja, dok je drugi krug nerazvijenih zemalja pokazao u istom periodu opadanje ne samo uzajamne razmene nego i razmene sa prvim krugom.

Ono što je u neokejnzijskom modelu posebno značajno, to je isticanje i unilateralne akcije otvaranja tržišta čak i prema protekcionističkom svetu, što bismo izrazili kao pružanje preferencijala i drugih olakšica od strane razvijenih zemalja za proizvode od interesa za zemlje u razvoju bez insistiranja na reciprocitetu. S druge strane, zemlje u razvoju treba da pokažu određenu spremnost za pružanje značajnijih međusobnih olakšica, kao preferencijala i drugih bez njihovog proširenja na razvijene zemlje po načelu reciprociteta. To je put ka konvergenciji dvaju postojećih krugova.

(Rad primljen januara 1968.)

SOME CRITICAL REMARKS TO A NEO-KEYNESIAN MODEL OF INTERNATIONAL TRADE POLICY

Summary

In this article the author critically evaluates some contemporary attitudes of the Neo-Keynesian economists towards an international trade policy model, which is developed in practice of some international institutions and used in a part of Western literature. The author's main objections are raised against the confrontation of devaluation and import restrictions; he states that import restrictions cannot be defined as an alternative to the adjustment of the exchange rate, and that in some cases import restrictions present the only solution. This is particularly true where developing countries are concerned and in other cases whenever conditions are not such that devaluation may render desirable effects.

In discussing »models« of economic growth, the author favours »balanced« growth model for some developing countries; further on, he treats the relation between the »balanced« growth model and trade policy. According to him, it is untenable to separate production for export from that intended for home markets; the model of growth through export of manufactured consumer goods should be inevitably combined with the model of growth through the expansion of production for the home market, respecting thereby the relationship between export and import prices. He does not intend to state that short run import restrictions mean abandonment of international specialization.

In analyzing the trade trends within three circles of countries (developed, underdeveloped and COMECON countries), the author concludes that within the circle of underdeveloped countries there are vast capacities for increasing the exchange of secondary products. Gradual expansion of trade within this circle will produce more favourable conditions for exchange with the circle of developed countries, so that the previous divergency will start growing into convergency. In addition,

the author points out the great responsibility of the developed countries to open their markets to products from developing countries, primarily through unilateral preferences, thus speeding up the convergency process to the mutual advantage of countries from both circles.

In the conclusion, the author states that the Neo-Keynesian model of international trade policy contains an unacceptable and unrealistic element — too strong an emphasis on the significance of coordination of economic policies between developed and underdeveloped countries. He further maintains that it is not realistic to lay too much stress on monetary measures since national methods cannot be easily transplanted into the international field.